

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

Emil Madžar

ISTORIJSKI SPOMENICI KAO NOSIOCI KULTURE U BARU

SPECIJALISTIČKI RAD

Tivat, maj 2017.

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

Emil Madžar

ISTORIJSKI SPOMENICI KAO NOSIOCI KULTURE U BARU

SPECIJALISTIČKI RAD

Tivat, maj 2017.

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

**ISTORIJSKI SPOMENICI KAO NOSIOCI KULTURE U
BARU**

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: Prof. dr Stevo Nikić
Predmet: Kultura Mediterana

Student: Emil Madžar, Broj Indexa: S28/14
Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama

Tivat, maj 2017.

Sadržaj

I UVOD	5
II KULTURA MEDITERANA – OPŠTI PODACI	7
1. POJAM I OPŠTE KARAKTERISTIKE SREDOZEMLJA - MEDITERANA.....	7
1.2. Istorijsko-kulturološke veze Sredozemlja.....	9
1.3. Savremeno Sredozemlje - savremena kultura Mediterana	11
2. KRATAK PREGLED ISTORIJE KULTURE BARA U KONTEKSTU KULTURE MEDITERANA.....	12
2.1. Prvi pomeni Bara	12
2.2. Vladari Bara kroz istoriju	13
2.3. Silazak na more.....	14
2.4. Bar danas, opšti podaci	15
2.5. Kultura, spomeničko nasljeđe, sport	16
3. ISTORIJSKO-KULTURNI SPOMENICI GRADA BARA.....	18
3.1. Stari Bar	19
3.2. Kompleks dvorskih objekata – Dvorac Kralja Nikole.....	22
3.3. Barska Arcibiskupija – Nadbiskupija	25
3.4. Barski Trikonhos	31
3.5. Tvrđava Haj Nehaj – Nehaj.....	33
3.6. Džamija Omerbašića i Džamija Škanjevića	35
3.7. Stara maslina – Drevna maslina.....	37
3.8. Bogorodica Ratačka	39
3.9. Manastir Prečista Krajinska	41
3.10. Manastir Beška	43
3.11. Brčeoski Manastiri	45
ZAKLJUČAK.....	48
LITERATURA.....	49

I UVOD

Složeni splet odnosa spomenika kulture i kulture grada Bara uopšte, pokriva ogroman i praktično nepregledan teren. Iako je riječ koja povezuje ova dva pojma veoma popularna, pa se često javlja u stručnoj literaturi na raznim jezicima, još uvijek nedostaje sveobuhvatni sintetički pregled materije, koja bi zavrijedila pravo da stane pod naslov ovog teksta. Razmatranje koje slijedi nema ambiciju da bude takav pregled, ali se nudi barem kao neki početni orijentir za moguća dalja i dublja istraživanja mjesta koja u kompleksu kulturnih fenomena pripadaju barskoj kulturi.

Bar (ćirilica *Бар*, italijanski: *Antivari*; albanski: *Tivari*; grčki: *Thivarion*) je najveći grad, opština i luka na Crnogorskom primorju.

Područje barske opštine nalazi se na jugu Crne Gore, između Jadranskog mora i Skadarskog jezera, uokvireno je budvanskom, cetinjskom i ulcinjskom opštinom, dok je sam grad Bar na 42" 6' geografske širine i 19" 6' geografske dužine, uz nadmorsku visinu od četiri metra. Barsko kopneno područje ima površinu od 506 km², a s pripadajućom vodenom površinom Skadarskog jezera od 128 km² (od albanske granice do Poseljana) zauzima ukupan prostor od 633 km². Bar je od Otrantskih vrata udaljen samo 180 km vazdušne linije, a pošto je preko Otrantskog prolaza povezan sa srednjim i istočnim Mediteranom i lukama svih kontinenata, ima kraću i neposredniju povezanost sa svim pristaništima na obalama Sredozemnog mora, u odnosu na bilo koju luku na istočnoj obali Jadrana.

Najviša tačka opštine je vrh planine Rumije, na nadmorskoj visini od 1593 m. Barska opština ima 83 naselja i oko 50.000 stanovnika. Podijeljena je u dvanaest mjesnih zajednica. Bar je poznat po multietničnosti. Njegovo bogatstvo čini 25 nacionalnosti koje naseljavaju ovaj prostor. Bar ima prosječno 270 sunčanih dana tokom godine i spada među najsunčanija mjesta južne Evrope. Klimu obilježavaju duga i topla ljeta.

Bar se nalazi na samo 75 km od glavnog grada Crne Gore, Podgorice, a na udaljenosti od po 70 km, nalaze se dvije vazdušne luke - Podgorica i Tivat. Bar je veza Crne Gore sa svijetom, jer je granična opština, koja je Jadranskim morem vezana s Italijom.

Pet kilometara istočno od savremene luke Bar nalazi se obzidani i ruševni drevni Stari Bar, nekadašnje mitsko primorsko središte balkanskih Slovena. Na toj uzvisini udaljenoj 3,5 km od mora bila je prvotno ilirska gradina i to još u 9. vj. pr. Hr. Stari grad Bar na brdu narodna pjesma naziva bijelim, turačkim, pitomim ili malim. Kao čvrsto i obzidano srednjovjekovno naselje sagradio ga je vizantijski car Justinijan u 6. vijeku. Kasnije u doba države Nemanjića, katolički Bar (od 1089. središte nadbiskupije) ima autonomiju, statut i grb. Kuje vlastiti bronzani novac na kojem je pisalo d'Antivar i na kojem je bio prikazan gradski zaštitnik sveti Juraj sa zmajem. U doba mletačke vlasti od 1441. do 1571. Bar kuje domaći novac s oznakom svetoga Marka (folar, polufolar i bagatin).¹

Od spomenika u Starom Baru mnogi su sačuvani samo u tragovima, ali i takvi svjedoče o prosperitetnom trgovačkom središtu, te o gradu koji je među rijetkim slavenskim naseljima na jugu Jadrana zadržao dugotrajnu autonomiju i različitost od okoliša. Začudno dobro sačuvana je tvrđava iz 11. vj., dok je od romaničke Crkve sv. Jurja ostao samo temelj. Odmah kraj nje, a donekle i na njenim temeljima, za vrijeme turske vlasti u 17. vj. sagrađena je džamija koju je 1882. razorila eksplozija dinamita.² U gradu je i ilirski bunar golemih razmjera te crkve posvećene sv. Petki i sv. Katarini iz 14. vijeka. Znamenito je tursko kupalište, sagrađeno na nekadašnjoj venecijanskoj palači, opskrbljeno neobičnim sistemom parnih grijača. U gradu se, što je posve prirodno jer je u imenu obilježen gradom Barijem, nalazi i mornarska crkvica sv. Nikole kojem je grob upravo u Bariju i gdje je on gradski patron. Ta crkva nekada je bila dio franjevačkog samostana i u njoj ima ostataka drevnih fresaka. U obližnjem lučkom Baru nalazi se jedna trouglasta crkva, što je prava rijetkost, a zbog toga je nazvana *trikonhos*. Cijeli prostor oko starog i savremenog Bara okružen je toponimima koji su svojevrsni bukvar starih jezika, njihovo značajno arheološko nalazište.

¹ Rastoder, J., Devet vjekova barske nadbiskupije 1089-1989, (predgovor kataloga izložbe arhivskih dokumenata), Državni Arhiv Vlade Crne Gore – Bar, Bar, 1989.godine.

² Lovorka, Č., "Barani u Mlecima - Povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice", "Dom i svijet", Zagreb, 2006., str. 13-14.

II KULTURA MEDITERANA – OPŠTI PODACI

1. POJAM I OPŠTE KARAKTERISTIKE SREDOZEMLJA - MEDITERANA

Opšti i pomorski leksikoni donose pojednostavljenu odrednicu da je Sredozemlje zajednički naziv za zemlje uz Sredozemno more, u kojoj će geografi brzo zapaziti manjkavosti. Naime, ne oduzimajući nekoj savremenoj državi pravo da se nazove sredozemnom ako ima izlaz na Sredozemno more, neke države ne doživljavamo u cjelosti ni pretežno sredozemnima. Još je zanimljivije da je Portugal po pravilu država Sredozemlja iako nema izlaz na Sredozemno more. Takođe, nije jasno je li Sredozemno more dio pojma Sredozemlja ili ne. Stoga je bolja geografska odredba da je Sredozemlje ili Mediteran Sredozemno more s okolnim prostorom Evrope, Azije i Afrike koji je usmjeren prema njegovim obalama, u kojem se osjećaju tragovi zajedničke prošlosti i koji je obilježen sličnim načinom življenja. Ni ova odredba nije idealna jer njome nisu određene granice Sredozemlja. Njih je teško odrediti jer su se mijenjale tokom istorije, i jer je složeno utvrditi mjerila pripadnosti Sredozemlju.³

Mediteran čini niz zbijenih, planinskih poluostrva, ispresjecanih ravnicama od suštinske važnosti – Italija, Balkansko poluostrvo, Mala Azija, Sjeverna Afrika, Iberijsko poluostrvo. Na drugom mjestu, more nagovještava tim kontinentima u minijaturi širinu svog prostranstva, složenog i isprekidanog, jer Mediteran je – mnogo više nego jedinstvena vodena masa – „kompleks mora“. To su dvije scene – poluostrva i mora – koje se mogu prvenstveno posmatrati kako bi se utvrdili opšti uslovi ljudskog života. Ipak one nijesu dovoljne da bi shvatili Mediteran. Prema jugu Mediteran nije sasvim odvojen od ogromne pustinje koja se prostire od atlantske Sahare do pustinje Gobi, od južnog Tunisa do južne Sirije. Pustinja je jedno od lica Mediterana.⁴

³ Poleksis enciklopedija, Hrvatska, www.poleksisenciklopedija.com, (pristupljeno: 03.05.2017. 17h).

⁴ Nikić, S., „Kultura Mediterana“, 2015, Tivat, str. 2.

Drevne mediteranske civilizacije su svoje početke razvoja započinjale u podnožju planina i u ravninama, na obalama mora i u deltamata rijeka, dok je planina predstavljala zaseban svijet izvan civilizacije koja je označavala čuvara običaja, govora, kulture i slično.

Slikovito se mogu objasniti granice Mediterana, koje su na sjeveru označene granicom uzgajanja masline dok su na jugu omeđene najjužnijim zasadima palme. Mediteranska klima je posebna iz razloga jer ne zavisi od lokalnih uslova već isključivo zavisi od uticaja Sahare i Atlantika. Pola godine je zastupljen suvi toplotni talas sa Sahare, dok ostalih pola godine prevladava vlažni talas sa Atlantika koji donosi velike vjetrove i kišu. Zbog toga što je uticaj atlantske vlage sve umjereniji idući sa zapada ka istoku klima na Levantu je blaža i povoljnija i upravo su iz tog razloga na istoku Mediterana i nastajale prve civilizacije. Ovako jedinstvena klima je uslovlila razvoj poljoprivredne civilizacije na svim obalama Mediterana, a to su svakako civilizacije maslina i vinove loze.⁵

Glavni i možda i najveći problem mediteranske klime je suša. Kiša koja dolazi sa Atlantika pada samo zimi i u proljeće i na taj način ne doprinosi razvoju poljoprivrede. Zato masline za dozrijevanje svog ploda koriste kiše koje padaju krajem jeseni, a pšenica sazrijeva do početka maja. Ovakva klima jedino odgovara žbunastim biljkama koje imaju sposobnost da čuvaju vlagu ili su obložene trnjem ili čvrstom korom koja ih brani od suše.

Klima nikako ne odgovara rastu i razvoju šuma. Isto tako, kao posljedica dugih suša, nastaje nedostatak pašnjaka a samim tim i stoke. Zemljište se sastoji od neplodnih krečnjačkih predjela i rijetkih rastresitih nanosa. Zato se može slobodo reći da poljoprivredno zemljište opstaje samo zahvaljujući velikom ljudskom naporu. Zemlja ne smije da se zapusti, jer se kasnije teško može povratiti. Zbog toga i najbolje opstaju maslina i loza. Vina i ulja ima u izobilju, ali zato veliku brigu uvijek predstavlja nedostatak žita.

Kada je ribolov u pitanju, Mediteran je siromašno more jer je i danas ulov svih država zajedno jednak trećini norveškog ulova ribe a tako je bilo oduvijek. Najvidljivija posljedica ovoga je veliko siromaštvo ljudi sa Mediterana pa otuda i osobine Mediteranaca kao što su marljivost, suzdržanost, jednostavnost.⁶

⁵ Kalčić, M., „*Mediteran - more različitosti*“, Pula, 2008. str. 2.

⁶ www.scribd.com/doc/fernan-brodel-mediteran-scribd, (pristupljeno:03.05.2017. 18h)

1.2. Istorijsko-kulturološke veze Sredozemlja

Sredozemno more imalo je dugotrajno značenje za povezivanje zemalja na njegovim obalama, odnosno ulogu veze između Evrope (južne), Afrike (sjeverne) i Azije (Bliski istok). Sredozemno more uvijek je bilo područje pomorskog dodira među ranim civilizacijama što su se razvile na njegovim obalama. Sredozemlje je jedno od najstarijih istorijskih životnih žarišta.

Istorijska životna žarišta bila su barem u jednom istorijskom razdoblju demografski i ekonomski naglašeno dinamični prostori iz kojih su se širili različiti društveni uticaji (politički, ekonomski, kulturni i dr.) u okolni prostor na različite mirnodopske ali i vojne načine. Životna žarišta mogu obuhvatati dijelove različitih pokrajina koje su saobraćajno i ekonomski povezane u cjelinu.⁷

Blago podneblje od davnina je podsticalo naseljavanje obala Sredozemnog mora. Razmjerno mirno more i uglavnom postojani, no ne i prejaki vjetrovi omogućili su razmjerno sigurnu plovidbu tokom većeg dijela godine. Razvedene obale i mnogo ostrva olakšavali su plovidbu i sigurno sidrenje. Najstarija civilizacija na obali Sredozemnog mora bila je Egipatska i potom nešto mlađa egejsko-kritska. Na Kritu nesumnjivo nastaje prva talasokratska država koja prevlast izvodi iz pomorstva. Sa Krita se kultura širi na Peloponez gdje se stvara Mikenska civilizacija⁸ (širi se prema Maloj Aziji i Helespontu). Mikenski brodovi oko 1450. godine pr.n.e. nadziru trgovinu Sredozemnim morem. Nakon oko 1200. g. pr.n.e. Feničani preuzimaju nadzor na Sredozemnom moru.⁹ Iz svojih gradova na levantskoj obali plovili su čitavim Sredozemljem, pa čak i izvan njega.

⁷ Braudel, F., Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II, I–II, Zagreb, Where does the Mediterranean Begin? Mediterranean Anthropology from Local Perspectives (tematski broj), Narodna umjetnost, 1999. str. 143.

⁸ Mikenska civilizacija (oko 1600 — 1100 god. p. n. e.) je kultura bronzanog doba koja je dobila naziv po arheološkom lokalitetu Miken. Za njeno otkriće zaslužan je njemački arheolog amater Hajnrih Šliman, čijom inicijativom i zalaganjem je pokrenut cio poduhvat 70-ih godina 19. vijeka. godine

⁹ Feničani su dobili ime po ljubičastoj boji koju su proizvodili. Grci su ih nazvali Phoiniki - Φοίνικες ili ljubičasti. Malo je poznato o Feničanima. Nađeno je nekoliko njihovih natpisa. Bili su odlične knjigovođe. Zna se da su imali svoju književnost ali njihove knjige nisu opstale. Oni sebe nisu zvali Feničanima, već Kenaani (Kinaani) ili Sidoncima, po Sidonu, jednom od njihova dva najvažnija grada, koji je ležao sjeverno od Tira.

Osnovali su brojne kolonije, čuvenu Kartaginu, ali i Tanger, Malagu, Palermo, Marsej i dr. Zahvaljujući pomorstvu i razgranatoj trgovini vladali su više od hiljadu godina Sredozemnim morem. Grci su na ruševinama stare egejske civilizacije izgradili svoju, Helensku koja počinje novi kulturni ciklus Sredozemlja. Takođe su izvrsni pomorci i osnivači mnogih kolonija po cijelom Sredozemnom moru, uključujući i one na obalama Crnog mora. U Atini i drugim grčkim gradovima su ostvarene brojne tekovine umjetnosti, književnosti, filozofije i nauke, koje su i danas od svjetskog značaja. Aleksandar Veliki Makedonski srušio je antičku Heladu ali je njene tekovine nadaleko proširio.

U 3. vj. pr.n.e. javljaju se Rimljani, koji su se savladavanjem Kartagine (246. pr.n.e. do 146. pr.n.e.) proširili duž sredozemnih obala. Mnogi se teoretičari slažu da je upravo s rimskim razdobljem otpočela evropska istorija. U 2. vj. nove ere Rimsko Carstvo¹⁰ je vladalo svim zemljama na obalama Sredozemnog mora, osim što nisu okružili Crno more. Rimljani su Sredozemno more nazivali Mare Nostrum (Naše more) i Mare Internum (Unutrašnje more). Često preuzimajući najbolje od onih koje su osvojili, Rimljani su preuzeli velik dio grčkog naslijeđa ali ostavili i vlastito golemo kulturno, političko-pravno, filozofsko, naučno i religijsko nasljeđe. Po mnogima je Rimsko razdoblje i njegovo nasljeđe trajno povezalno Sredozemlje u jednu cjelinu. Poznata je uloga rimskih cesta, no nesumnjivo je da Rimskog carstva ne bi bilo bez pomorstva. Uloga rimske mornarice u konstrukciji Carstva nagovještava povezanost tehničkog umijeća, brodogradnje i moreplovstva, i političkog poretka Carstva. Da Rimljani nisu naučili ploviti teško bi se Carstvo u tako proširenim granicama održavalo tako dugo. Rimsko je država dar Sredozemlja, a mogli bi dodati da je i Sredozemlje dar Rima. Sredozemno more s okolnim predjelima bilo je geografska cjelina, pozornica događanja gotovo 500 godišnje vladavine Rima. Velikim društveno-političkim previranjima u 4. vj.n.e. raspalo se Rimsko Carstvo na zapadni i istočni dio.¹¹

¹⁰ Rimsko Carstvo je uobičajeni naziv za rimsku državu nakon što ju je preustrojio Oktavijan August prije Hrista.

¹¹ Braudel, F., op.cit., str. 145.

Prodor Arapa tokom 7. i 8. vijeka uslovalo je još veće promjene u Sredozemlju, budući da su Arapi prekinuli sabračajne i trgovačke veze između južnih i sjevernih luka te srušili političko jedinstvo Vizantije.¹² Na Sredozemlju su nastala tri kulturna kruga: romanski, vizantijski i arapski. Od 12. do 15. vj. sredozemna trgovačka središta poput Venecije, Genove, Pise, Barcelone i dr. vežu Evropu i Aziju svojim brodskim flotama. Od 14. do 19. vj. u istočnom Sredozemlju prevlast drže Turci, što je imalo negativne posljedice u razvoju sredozemnih država; tome je pridonijelo otkrivanje Amerike i novog pomorskog puta za Indiju.

1.3. Savremeno Sredozemlje - savremena kultura Mediterana

Prokopavanjem Sueckog kanala¹³ (1869.) počinje nova etapa u značenju Sredozemnog mora koje postaje glavni posrednik u prometu između luka na Atlantskom okeanu s lukama na Indijskom okeanu. Slijedećih stotinjak godina Sredozemljem prolazi jedna od najprometnijih pomorskih veza svijeta. Suecki kanal zatvoren je tokom Arapsko-Izraelskog rata iz 1967. Ponovno je otvoren 1975., no u međuvremenu izgrađeni veliki supertankeri više ne mogu prolaziti njime. Tokom 1970-ih onečišćenje Sredozemnog mora postalo je ozbiljan problem. Otpad, industrijske otpadne vode, nafta, pesticidi i kanalizacijske vode jako su zagadile more uz obale koje je zahvatio proces litoralizacije – preseljenja stanovništva i djelatnosti na obale. Većina sredozemnih zemalja potpisala je 1976. sporazum o smanjenju zagađenja Sredozemnog mora i od tada se sprovodi niz projekata kojima se nastoji smanjiti zagađenje i poboljšati kvalitet morske vode. Sredozemno more nema značenje svjetski važnog ribolovnog područja, no važan je izvor hrane stanovnika Sredozemlja. Daleko najvažnija je uloga Sredozemlja kao svjetski najznačajnijeg turističkog područja. Sredozemlje privlači prirodnom ljepotom i bogatim kulturno-istorijskim nasljeđem milione turista iz Evrope i svijeta svake godine.

¹² Vizantijsko carstvo ili Istočno rimsko carstvo

¹³ Suecki kanal je vještački kanal dužine 163 km između Sredozemnog i Crvenog mora, koji razdvaja afrički od azijskog kontinenta i zbog toga je najbliža pomorska veza između zapadne i istočne Zemljine hemisfere. Velika strateška važnost Sueckog kanala za Zapad postaje još jasnija u svijetlu činjenice da je najvažniji tankerski plovni put za snabdjevanje Evrope bliskoistočnom naftom. Moderni Suecki kanal je otvoren 1869. Projektovao ga je francuski inženjer Ferdinand de Leseps.

2. KRATAK PREGLED ISTORIJE KULTURE BARA U KONTEKSTU KULTURE MEDITERANA

2.1. Prvi pomeni Bara

Nije historijski utvrđeno kada je Bar nastao, a da je života na ovome mjestu bilo još u praistoriji, potvrđuju arheološki nalazi. Prva naseobina drevnih stanovnika bila je u Barskom polju, raštrkana od podnožja brda Volujica do rijeke Željeznice. Ostaci iz ilirskog perioda, zatim grčkog i rimskog prodiranja, i doba vizantijske dominacije, nalaze se svuda po barskoj opštini, što dokazuje da je Bar bio izuzetno značajan svim kulturama i narodima koji su gravitirali ovom području. Grad se, vjerovatno u VII-VIII vijek n.e, seli u svojevrsno planinsko sedlo ispod Buala, gdje se vremenom stvara monumentalna tvrđava.¹⁴

Pretpostavlja se da se Bar, kao obnovljeni rimski kastel Antipargai pominje u VI vijeku kod vizantijskog historičara Prokopija. Prvi put se ime grada, kao Antibareos, sa sigurnošću navodi u X vijeku, u spisku dračkih sufragana, kao i kod cara Konstantina Porfirogenita u XI vijeku kao d'Antibaris. U verziji našeg jezika, kao Bar, ime grada se pojavljuje u pisanim izvorima početkom XIII vijeka u Nemanjinoj biografiji. U Baru je, u XII vijeku, barski nadbiskup Grgur napisao "Sclavorum regnum" (odnosno, "Barski rodoslov" ili "Ljetopis Popa Dukljanina", kako ga još zovu), najstariji literarno-istorijski spis u Južnih Slovena.

Danas je Bar moderan primorski grad, grad okružen mediteranskim rastinjem i drevnim maslinjacima, sa podnebljem zbog kojeg važi za jedan od najsunčanijih u Evropi. Brojni turistički sadržaji u njemu i njegovoj neposrednoj blizini, kao i činjenica da ima svoju luku, čine ga najvećim i najuticajnijim centrom u ovom dijelu Jadrana.¹⁵

¹⁴ Barinfo, Portal Opštine Bar, <http://barinfo.me/text.php>, (pristupljeno:03.05.2017. 19h)

¹⁵ Lutovac, M., "Bar grad Feniks", (monografija), Bar, 2012., str. 4.

2.2. Vladari Bara kroz istoriju

U IX vijeku Bar je bio u rukama dukljanskih vladara, a prijestonica kneza Vladimira bila je u Krajini, u Ostrosu. U administrativnom i vojnom pogledu, nakon toga pripadao je Vizantiji, u sklopu provincije Prevalitane. Do potpunog oslobođenja Duklje od Vizantije došlo je tek u drugoj četvrtini XI vijeka, pri čemu je presudan momenat bila Barska bitka, 1042, u kojoj je vizantijska vojska bila potučena od strane kneza Vojislava.

Da bi se država potpuno oslobodila presije Vizantije, sin Vojislavljev - knez Mihailo, traži i dobija kraljevsku krunu iz Rima, 1077. godine, a nešto kasnije, na molbu Mihailovog sina, Bodina, 1089. Papa ustoličava Barsku arhiepiskopiju, danas najstariju "živu" instituciju Crne Gore. Vizantija je uspjela 1166. da ponovo ovlada Barom, i to sve do 1183, kada je uslijedio prodor Stefana Nemanje, koji je razorio primorske gradove, uključujući i "slavni grad Bar", kako ga naziva Stefan Prvovjenčani. Pod vlašću Nemanjića bio je do 1360. godine.

Od 1360. Bar prihvata vlast Balšića, a kraljica Jelena i Balša III tu smiještaju prijestonicu. Od 1405. do 1412. Barom vladaju Mlečani, zatim ponovo Balšići, a osim njih i Stefan Lazarević i Đurađ Branković u prvoj polovini XV vijeka drže Bar u svojim rukama. U periodu 1442-43. god, Barom vlada bosanski vojvoda Stjepan Vukčić Kosača, da bi potom uslijedila gotovo stoljetna dominacija Venecije, sve do 1571. godine. Godine 1406. Mlečani, u cilju da zadovolje i pridobiju Barane, daju im privilegije, po kojima Bar postaje svojevrstni grad-država. Barani su imali svoj Statut komune, sami branili grad, imali sudsku vlast, kovali svoj novac – bakarni foliar, i u slučaju rata nijesu bili obavezni ići u vojsku. Turci su Bar zauzeli 1571. godine, i njime vladali sve do 1878. godine.

2.3. Silazak na more

Krajem 19. i početkom 20. vijeka počelo je na obali mora, ispod brda Volujica, da se formira naselje koje je 1908. godine dobilo ime Novi Bar. Prije toga, ovo mjesto se zvalo Pristan, po nevelikom pristaništu koje je odavno postojalo. Preko tog pristaništa nekadašnji Bar, današnji Stari Bar, podignut četiri kilometra od morske obale, dobijao je proizvode koji su mu bili potrebni za život i izvezio viškove svoje privrede.¹⁶

Pristan je bio prva crnogorska luka, zatim početna stanica prve balkanske pruge Bar – Vir, dok je iznad grada podignuta prva radio-telegrafska stanica u ovom dijelu Evrope. Na Pristanu je radila električna centrala, druga u Crnoj Gori, oformljen je prvi sportski klub, otvoreni hoteli i mini-aerodrom, ali je administrativni centar Sreza ostao Stari Bar. Nakon kratkotrajne vladavine Austro-Ugarske, Bar je 1918. postao dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevine Jugoslavije). U tim okolnostima je dočekao Drugi svjetski rat.

Pristan je srušen 1976. godine, i to je jedinstveni slučaj na ovim prostorima – čitav grad je srušen sa zemljom da bi se na njegovom mjestu proširila Luka. Stanovništvo je preseljeno u Šušanj i na Topolicu, na kojoj je do urbanizacije postojao samo kompleks Dvorca kralja Nikole.

U periodu do 1991. godine, Bar je bio jedna od krucijalnih luka SFR Jugoslavije, u koju se ulagalo i koja je postala političkim, industrijskim, turističkim, kulturnim, sportskim centrom regiona. Ovome je naročito doprinijelo otvaranje saobraćajnica Bar-Titograd 1959. i Bar-Beograd 1976. godine. Početak trećeg milenijuma Bar je dočekao šireći se iz Barskog polja ka okolini, tako da, na teritoriji barske opštine sada funkcioniše nekoliko naselja koje, po svojoj veličini, uveliko prevazilaze onu koju je bedemima opasani Bar imao na početku.

¹⁶ Andrijašević, Ž., Cvetinović, A., Lekić, S., „Pristan grad kojeg nema“, Bar, 2006., str. 2.

2.4. Bar danas, opšti podaci

Bar je politički, industrijski, saobraćajni, kulturni i sportski centar južnojadranskog primorja. Na području opštine živi, po popisu iz 2011. godine, 42.048 stanovnika u 14.211 domaćinstava (20.670 muškaraca i 21.378 žena), i to većinom u urbanim naseljima i njihovim periferijama - u gradu Baru, u Čanju, Sutomoru, Virpazaru, Dobroj Vodi, Bušatu (Utjeha) i Ostrosu. Sela su gotovo pusta, sa daljom tendencijom pada broja stanovnika.¹⁷

Ovaj je region poznat po multikonfesionalnoj strukturi stanovništva, uz prilično visok stepen tolerancije u međuljudskim odnosima. Po popisu iz 2011. godine, Crnogoraca je 19.553, Srba 10.656, Muslimana 3.236, Albanaca 2.515, Bošnjaka 2.153, Hrvata 254, Rusa 241, Roma 203, onih koji su se pisali kao Srbi-Crnogorci 144, Jugoslovena 105, dok je broj ostalih ispod 100 (Crnogorci-Srbi 95, Makedonci 87, Muslimani-Crnogorci 65, Bosanaca 53, Crnogorci-Muslimani 48, Mađari 38, Turci 36, Egipćani 33, Slovenci 21, Goranci 16, Njemci 13, Bošnjaka-Muslimana 12, Italijani 8, Muslimani-Bošnjaci 3...). Pravoslavne vjere je 24.452 stanovnika, islamske 12.671, katoličke 3043, onih koji su se izjasnili kao "hrišćani" 72, adventista 38, agnostika 34, protestanata 18, budista i jehovinih svjedoka po 7, dok su se kao ateisti izjasnili njih 415.¹⁸

Avio-saobraćaj se odvija preko najbližih aerodroma Tivat i Podgorica, dok uz Luku, za pomorski služi i Marina Bar, kapaciteta 900 vezova u moru i 250 na kopnu. Redovnim brodskim linijama Bar je povezan sa Barijem, željezničkom prugom sa glavnim gradovima Crne Gore i Srbije – Podgoricom i Beogradom, dok se drumski saobraćaj odvija preko Jadranske magistrale od Debelog Brijega do Ulcinja, zatim kroz tunel Sozina do Podgorice, uz mogućnost putovanja i uključivanjem na magistralni pravac Petrovac – Podgorica.

¹⁷ Na teritoriji Crne Gore prvi Popis stanovništva sa karakteristikama savremenog popisa, izvršen je sredinom 1879. godine po naređenju Knjaza Nikole. U periodu između dva svjetska rata izvršena su samo dva jugoslovenska Popisa stanovništva i to 1921. godine i 1931. godine. Nakon Drugog svjetskog rata sprovedeni su Popisi stanovništva: 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 i 2003, a zatim i 2011. godine, čime su ispoštovane međunarodne preporuke o sprovođenju Popisa svakih 10 godina.

¹⁸ MONSTAT CG, <http://www.monstat.org/cg/page.php>. (pristupljeno: 02.05.2017.godine, 13h)

Najznačajniji privredni subjekti barskog područja su preduzeća nastala restrukturiranjem Luke Bar: AD Luka Bar i Kontejnerski terminal i generalni tereti. Oni su, uz željezničku prugu Beograd - Bar, i tunel "Sozina", prepoznatljivi simboli regiona. Bar perspektivu vidi u razvoju programa malih i srednjih preduzeća, formiranju nove Industrijske zone grada i nastavkom aktivnosti za formiranje Slobodne carinske zone. Najvažniji segment barske privrede je turizam, pošto rivijera raspolaže sa oko 4.000 smještajnih jedinica u hotelima, oko 2.000 ležaja u turističkim naseljima i 1.000 u odmaralištima, dok se o broju privatnih izdavača može samo nagađati.

2.5. Kultura, spomeničko nasljeđe, sport

Istorijski gledano, samo pominjanje grada Bara vezano je za rađanje i razvitak svega onoga što je duboko nacionalno: ovo je kraj koji se već deset vjekova vezuje za legendu o Vladimiru i Kosari /vjerovatno jednu od najstarijih i najromantičnijih kod Južnih Slovena/ i takođe kraj u kojem su bili krunisani prvi crnogorski kraljevi. Osim ovoga, Bar je i mjesto nastajanja prvog književnog djela u ovom dijelu svijeta – Ljetopisa popa Dukljanina, i uz to, postojbina jednog od najstarijih maslinovih stabala u svijetu, starog 2.240 godina.¹⁹

Od vaspitno-obrazovnih ustanova, u barskoj opštini je smješteno šest vrtića, devet osnovnih škola, tri srednje škole, niža muzička škola, te tri fakulteta. Od kulturnih institucija informatori navode sljedeće: Kulturni centar Bar, Dom kulture "Vladimir Popović Španac", Zavičajni muzej – Dvorac kralja Nikole, Narodna biblioteka i čitaonica "Ivo Vučković", te Umjetnička galerija "Velimir A. Leković".

Registrovanih i kategorizovanih nepokretnih spomenika kulture na području barske opštine ima 32. U prvoj kategoriji je Stari grad Bar, u drugoj su ostaci trikonhosa na Topolici, Ratačka opatija, manastiri Prečista krajinska (Ostros), Starčevo, Moračnik i Beška (ostrva na jezeru), crkve sv. Dimitrija (Nehaj), sv. Tekle (Sutomore), sv. Roka (Spič), sv. Atanasija (Sotonići), sv. Petke (Šušanj), utvrđenje Nehaj i kompleks dvorskih objekata na Topolici. Treća kategorija obuhvata stari bunar (Ostros), čaršiju i podgrađe

¹⁹ Kasalica, V., „Bar riznica kulture“, Bar, 2009., str. 43.

oko bedema (Stari Bar), crkve sv. Mučenika Eustahija (Tomići), sv. Jovana i sv. Arhandela Mihaila (Sotonići), sv. Nikole (Mikulići), sv. Petke (Sotonići), sv. Ilije (Velje selo), sv. Katarine (Ravanj), sv. Vračeva (Komina), utvrđenja Besac i Grmožur, manastire Donji Brčeli, Gornji Brčeli i Orahovo, podvodni lokalitet Zaliv Bigovica, zgradu Monopola duvana (Pristan) i rodnu kuću Jovana Tomaševića (Gornji Brčeli).²⁰

Bar je, naročito ljeti, bogat kulturno-zabavnim manifestacijama. Od kulturnih, najznačajniji je "Barski ljetopis" koji u julu i avgustu obuhvata likovne izložbe, koncerte, književne večeri, filmske projekcije i pozorišne predstave. Najvažnija i najposjećenija pučka manifestacija je Maslinijada, smotra poljoprivrednih proizvoda ovog kraja, naročito maslina i maslinovog ulja, koja se održava krajem novembra ili početkom decembra u Starom Baru. Od ostalih brojnih manifestacija, ističu se "Internacionalni TV festival", "Dani vina i ukljeve", "Susreti pod Starom maslinom".

U Baru djeluje pedesetak sportskih klubova i udruženja. Glavni sportski kompleks na otvorenom je "Madžarica" (SRC "Topolica"), sa lakoatletskim stadionom, fudbalskim igralištem i tribinom kapaciteta 1.200 mjesta. Kompleks otvorenih terena za male sportove čine teniski, odbojkaški i fudbalski tereni. Za dvoranske sportove koristi se mahom Sportska dvorana "Topolica", kapaciteta 3.000 mjesta, ali i sale OŠ "Jugoslavija" i Srednje poljoprivredne škole. Na području barske opštine su studija tri radio stanice, a nijedan od štampanih medija više ne izlazi, nakon što su ugašene "Barske novine", "bARS", "Nove barske novine" i "Bar sport".²¹

²⁰ Kulturni Centar Bar, <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/>, (pristupljeno: 04.05.2017.godine, 17h)

²¹ Barinfo, op.cit., (pristupljeno: 05.05.2017.godine, 15h)

3. ISTORIJSKO-KULTURNI SPOMENICI GRADA BARA

Bogato kulturno-istorijsko nasljeđe Bara i okoline pripada različitim epohama i civilizacijama. Bilo bi jako teško u ovom radu opisati sve spomenike koje Bar ima, zato ćemo u daljim odjeljcima ovog rada detaljnije spomenuti samo neke od njih.

Kulturno-istorijski spomenici u Baru, koji će biti predmet ovog rada su sledeći: ostaci starog grada sa mnogobrojnim vjerskim objektima, čaršija i predgrađe oko bedema, barski Trikonhos, ostaci ratačke opatiје, džamija Omerbašica, džamija Skanjevića, Manastir Beška kao i drugi mnogobrojni vjerski i sakralni objekti. Od spomenika kulture u savremenom graditeljstvu se izdvaja spomenik knezu Vladimiru koji se nalazi na samom trgu, i jedan manji na mjestu Trikonhosa.²² Od kulturno-istorijskih spomenika u Baru zasigurno najviše pažnje privlači dvorac kralja Nikole iz XIX vijeka. Izgrađen neposredno uz morsku obalu, danas je dom Zavičajnog muzeja u kome su pohranjeni najznačajniji arheološki nalazi sa ovog područja. U muzeju je sačuvan originalan izgled nekih prostorija, a okružen je prelijepom botaničkom baštom u kojoj je, još u doba kralja Nikole, posađeno drveće sa svih strana svijeta.

Nedaleko od Sutomora nalazi se i djelimično očuvana tvrđava Nehaj, koju su koristili i Mlečani i Osmanlije. Kao utvrđeni mletački grad, Nehaj se u pisanim izvorima prvi put pominje u XVI vijeku kao Fortezza dei Spizi. Barskoj opštini takođe pripadaju i prelijepe crkve i manastiri, koje su podignute u vrijeme Balšića (XIV-XV vijek), na ostrvima na Skadarskom jezeru: Beška, Moračnik, Starčevo.

Bar se može pohvaliti dosta velikim brojem vjerskih spomenika koji svjedoče da su vjekovima na teritoriji ovoga grada, u miru i slozi živjele tri konfesije: pravoslavna, katolička i muslimanska.

²² Kasalica, V., „Mapa lokaliteta kulturnog nasljedja Bara“ (vodič kroz spomenike kulture), Bar, 2009., str. 12.

Arhiepiskopsko sjedište Dukljanske crkve bilo je u gradu Baru. Istorijat Dukljansko-barske nadbiskupije do sada nije bio institucionalno istraživan, već se sva saznanja crpe iz brojnih stručnih i naučnih radova u kojima se ta duhovna institucija posmatra uglavnom u nekom širem kontekstu. Malo je vjerovatno da šira javnost ima saznanje da se Barska biskupija uzdigla na rang nadbiskupije i metropolije šest i po decenija prije Zadarske nadbiskupije (1154) ili da je Barska nadbiskupija najmanje sto godina utemeljena prije od Zagrebačke koja tek 1852. dobija naslov nadbiskupije i metropolije, ili da je pravoslavna Zetska episkopija osnovana 1219. godine na području koje je nekad bilo pod duhovnom kompetencijom Dukljanskobarske nadbiskupije.²³

Stara maslina na Mirovici je spomenik prirode po kome je Bar prepoznatljiv. Vjeruje se da je stara više od 2000 godina, i jedno je od najstarijih stabala maslina na svijetu. Nekada su se pod ovom maslinom okupljale zavađene porodice i tu se mirile – otuda i naziv Mirovica.

3.1. Stari Bar

Stari Bar je gradsko naselje u opštini Bar. Naziv „Stari Bar“ za prvobitnu lokaciju grada Bara (5 kilometara od mora) je u upotrebi od 1908. godine, kada je odlukom Ministarskog savjeta Knjaževine Crne Gore naselje Pristan (podignuto uz brdo Volujica) dobilo ime Novi Bar.²⁴ Stari Bar je jedno od najstarijih naseljenih mjesta u Crnoj Gori i grad sa dugom i burnom istorijom, oko koga su lomile koplja mnoge vojske i osvajači. Izgrađen na mjestu neobičnom za primorske gradove, na nekoliko kilometara od obale, Stari Bar se nalazi na uzvišenju Londža, u podnožju planine Rumije. U italijanskim i engleskim spisima, Stari Bar je poznat pod nazivom Antivari, dok je u latinskom jeziku nazivan i Antibarium. Sa tri strane okružen neprohodnim liticama, grad je na ovom mjestu izgrađen prvenstveno radi lakše odbrane i pristupa svježoj pijaćoj vodi, koja je u

²³ Rastoder, Š., Rastoder, J., Dobrečić, N., Arcibiskup Barski i Primas Srpski, Mediteran – Budva, 1991. godine., str. 16-17.

²⁴ Interna dokumentacija J.P Kulturni centar Bar, op.cit., (pristupljeno: 04.05.2017.godine, 17h)

grad dopremana sa sjeverne strane, preko akvadukta koji datira iz perioda od 14. do 16. vijeka.²⁵

U njegovom sjevernom dijelu, na najistaknutijem mjestu podignuta je odbrambena citadela, od XX vijeka poznata pod imenom Tatarovica.²⁶

Zidine i gradska Citatela, koja je služila isključivo za odbranu grada, branile su interese Vizantije na ovom prostoru, sve do 1054. godine, kada grad ulazi u sastav Duklje, pod vlašću Mihaila I. Kasnije grad prelazi u ruke srpske dinastije Nemanjića, kada postaje dio Srpskog carstva.²⁷

U burnim periodima koji su slijedili, grad je prelazio iz ruke u ruku brojnih osvajača, uključujući Mlečane, Mađare, da bi 1571.godine, pao u ruke Turcima, u njihovom pohodu ka zapadnom Balkanu. 1878. godine, nakon duge opsade i bombardovanja grada od strane crnogorske vojske, kojom prilikom je grad prilično oštećen, usljed miniranja akvadukta i prekida snabdijevanja vodom gradskog garnizona, Turci su predali grad i crnogorska vojska je pobjedonosno ušla u oslobođeni Bar.²⁸

Tokom turske vladavine Stari Bar je dobio vodovod sa pitkom vodom, koji je zamijenio dotadašnje cistijerne. Tada je izgrađen akvadukt - jedina građevina te vrste u Crnoj Gori. Trasa akvadukta je izlomljena budući da je prilagođena konfiguraciji terena. Konstrukcija se sastoji od 17 većih lukova različitih raspona, koji se oslanjaju na isto toliko masivnih stubaca. Na gornjoj površini akvadukta formiran je kanal, u koji su bile postavljene međusobno povezane keramičke cijevi. Kanal akvadukta je ulazio u grad kroz donji dio kule, koja se nalazila na istočnoj strani bedema. U zidu kule do danas se očuvao fragmenat kanala pokriven kamenom pločom. Akvadukt je obnovljen poslije zemljotresa 1979. godine pa se danas može staviti u funkciju.

²⁵ Lutovac, M., op.cit., str. 75.

²⁶ Damjanović, N., „Virpazar, Bar, Ulcinj-Obod“, Izdavačko-Štamparsko preduzeće, Cetinje-Beograd, 1974., str. 27.

²⁷ Gelichi, S., Zagarčanin, M., „Priče o jednom Mediteranskom gradu“, Stari Bar – arheološka istraživanja“, Bar, 2014., str. 87.

²⁸ Bošković, Đ., „Stari Bar“- Beograd, 1962. , str. 29

Slika br. 1: Akvadukt u Starom Baru

Izvor za sliku 1: <https://www.google.me/search?q=stari+bar+akvadukt> (pristupljeno: 04.05.2017. 18h)

Među brojnim objektima stambene, javne i sakralne arhitekture u gradu se nalazi više značajnih arhitektonskih ostvarenja koja, po načinu gradnje i oblikovanja, pripadaju različitim graditeljskim stilovima i koncepcijama - od romaničkih, gotičkih i renesansnih, do balkanskoorijentalnih.²⁹

“Od značajnih objekata podignutih za vrijeme turske vladavine, u Starom Baru posebno se izdvajaju stari hamam (amam) i sahat kula. Hamam je izgrađen kao objekat nepravilne pravougaone osnove sa više prostorija u XVII vijeku. Iznad centralnog kvadratnog prostora, konstruisana je kupola koja je poduhvaćena trompama. U kupoli i na svodovima nalaze se više manjih otvora za ventilaciju i osvjetljenje. Sahat kula predstavlja stariju grđevinu nastalu prije turskih osvajanja, koja je obnovljena 1753. godine. Sa tri strane ograđen neprohodnim liticama Stari Bar, na ovom dijelu je posebno izgrađen radi lakše odbrane i pristupa svježoj pijaćoj vodi, koja je u grad dopremana sa sjeverne strane 3 km od izvorišta pomoću akvadukta, koji datira još iz perioda od XIV i XVI vijeka. Veliki

²⁹ Bošković, Đ., op.cit., str. 33.

akvadukt u Starom Baru predstavlja jedino graditeljsko ostvarenje ove vrste na području Crne Gore.”³⁰

Slika br. 2: Sahat kula u Starom Baru

Izvor za sliku 2: [https://www.google.me/search?q=stari+bar+akvadukt+sahat kula](https://www.google.me/search?q=stari+bar+akvadukt+sahat+kula) (pristupljeno: 04.05.2017. 18h)

3.2. Kompleks dvorskih objekata – Dvorac Kralja Nikole

Glavno zdanje kompleksa predstavlja tzv. Veliki dvorac. Zgrada je podignuta u duhu rezidencijalnih objekata tog vremena. Ima pravougaonu osnovu sa pročeljem okrenutim prema moru. Sastoji se od prizemlja, sprata i mansarde. U zemlji sa obje strane Velikog dvorca nalazili su se vinski podrumi, a još uvijek ima živih svjedoka postojanja podzemnog tunela koji je spajao podrum sa kulama-stražarama. Da li su to bili drenažni odvodi, ili je to tajni prolaz kakav imaju mnoga srednjevjekovna utvrđenja, ne može se reći bez arheoloških istraživanja. Zidan je opekom u krečnom malteru, uz žute ravne površine koje se smjenjuju sa bijelim ukrasima i drvenarijom. Krov je od drveta, pokriven eternit pločama. Fasade zgrade su podijeljene po horizontali vodoravnim

³⁰ Kasalica, V., op.cit., str.37

profilisanim vijencem. Prizemlje je obrađeno u duhu neoklasicizma imitacijom plitkih kvadera sa velikim prozorima, koji se polukružno završavaju. Na zadnjoj strani formiran je sporedni ulaz sa velikim i strmim stepeništem koje vodi u dvorski park pun mediteranskog rastinja.³¹

Slika br. 3: Perjanici čuvaju dvorac Kralja Nikole, sagrađen na Topolici u Baru, 1885.

Izvor za sliku 3: <http://www.mojacrnagora.com/razglednica-dvorac-kralja-nikole-topolica-bar> (pristupljeno: 04.05.2017. 18h)

Ovaj omiljeni ljetnjikovac crnogorskog vladara, sagrađen je na samoj morskoj obali, sa velikim parkom prepunim raznih mediteranskih biljaka i brojnim pratećim objektima, kao što su kapela, stražarnica, zimska bašta i balska dvorana. Ovaj dvorac je danas zvanični muzej grada Bara. Dao ga je sagraditi za svoje potrebe knez Petar Karađorđević (kasnije srpski kralj), zet knjaza Nikole, koji je od ženidbe sa Zorkom živio u Crnoj Gori, da bi ga crnogorski vladar poslije otkupio od njega. Dvorac se prvi put pominje u “Glasu Crnogorca” iz 1885. godine, pa se stoga ova godina smatra i godinom njegove izgradnje, koja se vezuje za ime tadašnjeg dvorskog arhitekta Josipa Sladea.

Vila "Topolica“, kako je bilo pravo ime Dvorca, došla je u dio knjazu Danilu, Nikolinom sinu, i mada danas zdanje nazivaju "Dvorcem kralja Nikole“, ono nikada nije pripadalo crnogorskom kralju, niti ga je ijedan putopisac, novinar ili državnik tako nazvao. Svuda

³¹ Lutovac, M., op.cit., str. 89.

je u štampanim dokumentima i knjigama vila nazivana "Dvorcem prijestolonasljednika Danila".³²

Uz zapadnu fasadu 1910. godine dozidana je prostrana balska dvorana pravougaone osnove sa zaobljenim uglovima. U sklopu dvorca nalazi se i park sa velikim brojem mediteranskog rastinja (izmedju ostalog i plutino drvo).³³

Na uglovima ogradnog zida Velikog dvorca, prema moru, nalazi se po jedna šestostrana kulastražara sa prozorima prelomljenih lukova. Tzv. Mali dvorac znatno je skromnijih dimenzija u odnosu na Veliki. Zgrada je takođe pročeljem okrenuta prema moru. Podignuta je u obliku pravougaone osnove i sastoji se od prizemlja i sprata. Po načinu oblikovanja, Mali dvorac podsjeća na vile građene oko jezera u Sjevernoj Italiji.³⁴

Slika br. 4: Savremeni izgled Dvorca Kralja Nikole

Izvor za sliku 4: <http://www.mojacrnagora.com/razglednica-dvorac-kralja-nikole-topolica-bar> (pristupljeno: 04.05.2017. 19h)

Zimska bašta, poklon italijanskog kralja Vittoria Emanuela, naslanja se sa sjeveroistočne strane na dvorski park. Objekat je podignut od zastakljene metalne konstrukcije sa

³² Ćirković, S., Hrabak, B., Bar grad pod Rumijom, prilog: Barski rodoslov, Izbor, 1984., str. 12-13.

³³ Damjanović, N., op. cit., str. 64.

³⁴ Kasalica, V., Jović, T., „Dvorski kompleks kralja Nikole u Baru“ (monografija), Bar, 2009., str. 41.

dekorativnim detaljima u vidu secesije, i jedini je takav spomenički objekat u Crnoj Gori. Dvorska kapela nalazi se između Velikog i Malog dvorca. Zgrada predstavlja manji objekat pravougaone osnove sa trijemom na metalnim stubovima. Kapela je izgrađena od metalnih valovitih ploča i vjerovatno je osveštana u vrijeme Mitrofana Bana. U stepenište ovog objekta ugrađen je dio objekta sa grbom srednjovjekovne porodice Crampsi. Muzej čuva lijep pomen na istoriju grada i ovog kraja mahom kroz eksponate tipa oružja i ordenja, počev od starijih vremena pa sve do II Svjetskog rata. Umjetnički dio otkriva stvaralaštvo lokalnih slikara, a etnološka zbirka upotpunjuje sliku o duhovnom bogatstvu stanovnika Bara.

3.3. Barska Arcibiskupija – Nadbiskupija

Barska arcibiskupija, iako jedna od najstarijih duhovnih institucija na Balkanu (osnovana januara 1089), nije bila predmet naučnog interesovanja, ako se apstrahuju fragmentarni doprinosi pojedinih autora, koji se u najvećem dijelu odnose na srednjovjekovni period postojanja ove institucije, ili pojedinačni pokušaj rijetkih autora.

Hronološka periodizacija ovog poglavlja nastala kombinovanjem opštih i posebnih odrednica uslovljena je, samom problematikom, te ulogama pojedinih ličnosti kao i prirodom izvora koje sam imao na raspolaganju. Izvjestan problem predstavlja i činjenica da je u središtu interesovanja institucija (barska arcibiskupija). U suštini ova dva pojma su komplementarna, ali u metodološkom smislu trebalo je naći razumljiv okvir u kojem je moguće sagledati pojedinačno i opšte, vodeći računa o opštem okruženju i ukupnim društvenim procesima koji svoj odraz nalaze na prostoru duhovne jurisdikcije Barske arcibiskupije.

Slika br. 5: Arcibiskupija Barska

Izvor za sliku 5: <https://www.google.me/search?q=barska+biskupija> (pristupljeno: 03.05.2017. 19h)

Primjetan je pokušaj da se terminologija približi izvoru (otuda “arcibiskupija” a ne “nadbiskupija”) što ne predstavlja nikakvu inovaciju već uvažavanje činjenca da je navedeni termin dominantan u izvorima. Takođe, pojava se posmatra u opštem kontekstu kroz naizgled podvojena poglavlja koja u suštini predstavljaju nerazdvojnu cijelinu. Takav pristup neminovno uslovljava i izvjesnu neravnomjernost u samoj ekspoziciji.³⁵

Barska nadbiskupija se prvi put pominje 599. godine, kao nadbiskupija sa sjedištem u Duklji, nekada glavnom gradu rimske provincije Prevalisa. U 8. vijeku potpala je pod vlast dračkog mitropolita. Kao nasljednica Dukljanske, Barska biskupija se pominje prvi put u 9. vijeku za vrijeme vladavine vizantijskog cara Lava Mudrog (886—912).

Početakom 11. vijeka bila je pod vlašću Dubrovačke nadbiskupije, sve do dolaska na vlast nasljednika dukljanskog kralja Mihaila, Bodina (1081—1101) koji se, slijedivši primjer Njemačke, Engleske i Ugarske, priklonio antipapi Klimentu III (1080—1100) od

³⁵ Ibidem

koga je dobio potvrdu Dukljansko-barske nadbiskupije i mitropolije (8. januar 1089). Tada su pod Barsku nadbiskupiju potpale biskupije u Ulcinju, Trebinju, Svaču, Kotoru, Skadru, Drivastu, Pilotu, potom Raška i Bosanska biskupija.³⁶

Navedena odluka protiv pape Klimenta III, naišla je na protivljenje Dubrovnika odmah poslije Bodinove smrti, tako da se između Dubrovačke i Barske nadbiskupije vodila duga borba oko priznanja i pitanja duhovne jurisdikcije. Tako je papa Aleksandar III, dana 29. decembra 1167, ukinuo Dukljansko-barsku mitropoliju, pozivajući barsko i ulcinjsko sveštenstvo da se ne pokoravaju svojim biskupima, dok se ne pokore dubrovačkom nadbiskupu kao svojem metropolitu.

Upornom borbom, Barska nadbiskupija je uspjela da sačuva samostalnost i ona će u narednom periodu imati značajnu ulogu u Zeti. Spor sa Dubrovačkom nadbiskupijom oko jurisdikcije okončan je tek 1252. godine u korist Barske nadbiskupije. U vrijeme Vukana Nemanjića, kralja Duklje i Dalmacije i uz njegovu podršku, održan je Prvi pokrajinski crkveni sabor, kojem su predsjedavali izaslanici pape Inoćentija III, koji je imenovao legate za crkveni sabor koji je održan kod Bara 1199. godine. Na saboru su učestvovali sufragani barskog mitropolita (biskup arbanski, skadarski, pilotski, drivaski, svački i ulcinjski).

U vrijeme borbe za očuvanje svoje samostalnosti tokom druge polovine 12. vijeka, nastao je i Ljetopis popa Dukljanina, za koji neki autori smatraju da je djelo barskog nadbiskupa Grgura (nadbiskup 1172—1196). Pod patronatom srpske kraljice Jelene, žene Uroša I, od 1288. godine u Barskoj nadbiskupiji se šire prosjački redovi: dominikanci i franjevci. Jeleni se pripisuje osnivanje i obnova franjevačkih samostana u Kotoru, Baru, Ulcinju i Skadru. Uz svoga sina Milutina, bila je dobročinitelj i benediktinskog samostana Bogorodice Ratačke kod Bara.³⁷

Padom Bara pod otomansku vlast 1571. godine radikalno je promijenjena pozicija Barske nadbiskupije. Barski nadbiskup Ivan Bruno, Ulcinjanin, uzalud je nagovarao mletačku posadu da se odupre Osmanlijama ne bi li odbranili grad. Osmanlije su ga odvele u zarobljeništvo, osudili na galiji i u bici kod Lepanta (7. oktobar 1571) lišili ga života.

³⁶ Lutovac, M., op.cit., str. 81.

³⁷ Ibid., str. 82.

Već 1579. barska Katedrala Sv. Đorđa je bila pretvorena u džamiju. U ovom periodu su pojedini barski nadbiskupi stolovali izvan područja svoje dijeceze, upravljajući crkvom iz susjednih oblasti. Tako je 1608. godine za biskupa barskog i administrator Budvanske biskupije sa sjedištem u Budvi, bio postavljen natpop stolne crkve u Rabu, Marin Bici.³⁸

Kada je 1622. godine u Rimu osnovana Kongregacija za širenje vjere (lat: *Congregatio de Propaganda Fide*) u njenu nadležnost je potpala i Barska nadbiskupija. Za vrijeme turske vladavine, Kongregacija je pomagala nadbiskupiju i materijalno i personalno. Katoličko stanovništvo u Barskoj nadbiskupiji je posebno bilo izloženo represijama poslije 1649. godine kada su Mlečani pokušali da zauzmu Bar. Na njihovoj strani se bio angažovao i barski nadbiskup Josip Bonaldi, i Osmanlije su iz osвете mnoge katolike pobili, mnogi su tada pobjegli a jedan dio je primio islam. U samom gradu Baru od tada više neće biti jedne rimokatoličke porodice.

Dragocjene podatke o nadbiskupiji iz ovog vremena ostavio je i barski nadbiskup Andrija Zmajević iz Perasta (1671—1694), koji je 1672. obavio vizitaciju nadbiskupije, kao i nadbiskup Vicko Zmajević (1701—1712) tokom vizitacije (1703). Nešto kasnije zabilježena su i masovnija iseljavanja katolika iz Barske nadbiskupije. Tako je 1726. godine prva veća grupa rimokatoličkih porodica iseljena u okolinu Zadra, a u naselje Borgo Erizzo (Arbanasi), gdje se nalazio bivši barski nadbiskup, a tadašnji zadarski, Vicko Zmajević. Tek negdje od polovine 18. vijeka (od 1744) barski nadbiskupi se počinju nastanjivati unutar teritorije svoje nadbiskupije, prvo u Šestanima, Livarima, a od sredine 19. vijeka i u Baru.

Ugovorom u Kampoformiu (1797), a potom u Beču (1815), Austrija dobija pravo protektorata i nad katolicima Barske nadbiskupije. Posljednji nadbiskup osmanskog perioda, Nijemac Karlo Poten (administrator 1844—1855, potom nadbiskup 1855—1886) je marta 1867. godine prenio nadbiskupsku stolicu u Skadar, spojivši na taj način barsku i skadarsku crkvenu instituciju. Nadbiskup Poten je prešao u Skadar, a u Baru će postaviti pomoćnog biskupa. Učestvujući na Prvom vatikanskom koncilu (1869), nadbiskup Poten je zahtijevao da dobije svoje mjesto među primasima na osnovnu toga

³⁸ Milinović – Sundečiću, 13.2.1890., Zapisi XVIII 1939., 346/7. Rastoder Jasmina, Devet vjekova barske nadbiskupije 1089-1989, (predgovor kataloga izložbe arhivskih dokumenata), Bar, 1989.godine.

što nosi naslov -{*Primas Serviae*}-. Po ovlaštenju pape Pija IX, nadbiskup Poten je predsjedavao pokrajinskim crkvenim saborom u Skadru 1871. godine.³⁹

Prije toga, 1857. godine u Baru je završena izgradnja nove katedrale posvećene Bezgrešnom začeću Bogorodice Marije. Kada je u januaru 1878. godine, oslobođen Bar od Osmanlija, zapovjednik otomanske vojske predao je ključeve grada Bara u zgradi Barske nadbiskupije. Odlukama Berlinskog kongresa i međunarodnim priznanjem Crne Gore, Barska nadbiskupija i formalnopravno postaje njen integralni dio.

Knjaz Nikola, svjestan istorijskog značaja ove vjerske institucije, nastojao je da povрати duhovno središte katolika na način što bi eliminisao uticaj stranih država, prije svega Austrije. U tom smislu, tražio je posredovanje đakovačkog biskupa J. J. Štrosmajera kod Vatikana, radi obnove Barske nadbiskupije. Godine 1886. potpisan je konkordat između Crne Gore i Vatikana, kojim je regulisan položaj Barske nadbiskupije i status katolika u Crnoj Gori kojih je tada bilo 5.000. Područje duhovne jurisdikcije Barske nadbiskupije konkordatom je svedeno na područje unutar granice crnogorske države, jer je već sjutra dan po ratifikaciji konkordata (8. oktobar 1886), papa Lav XIII, izdao dekret o razdvajanju Barske i Skadarske nadbiskupije.⁴⁰

Promjene u tom smislu nastale su tek od 1913, odnosno 1923. godine kada su župe Traboin, Tuzi i Klezna (ranije pripadale Skadarskoj nadbiskupiji) dodijeljene Barskoj nadbiskupiji kao područje apostoloske administracije i 1969. godine kada su rimokatolici u plavskoj, gusinjskoj i vojnoseloj opštini (ranije pripadali Skadarskoj nadbiskupiji), bulom pape Pavla VI, pripojeni Barskoj nadbiskupiji. Odmah po potpisivanju konkordata za barskog nadbiskupa je postavljen Šimun Milinović (1886—1910), za čijeg stolovanja je Barska nadbiskupija značajno obnovljena. Papa Lav XIII je svojim kodilicom od 29. marta 1887. godine dozvolio uvođenje bogoslužjenja na staroslovenskom jeziku na području Barske dijeceze i za te potrebe je štampan u Vatikanu Misal glagoljicom 1892. godine. Prva svečana misa na staroslovenskom jeziku održana u Barskoj katedrali 1895. godine.

³⁹ ABN,(Arhiv Barske Nadbiskupije), K., Poten, n.d., Pater, Kralj Nikola, Politički spisi, Knjaz Nikola-Milinoviću 19.XI/1.XII.1889. Cetinje-Titograd, 1989.godine, str. 254.

⁴⁰ Ibidem

Barskom nadbiskupu su sporazumom između Crne Gore i Vatikana od 7. marta 1902. godine priznata sva prava i povlastice koji su uživali i drugi biskupi u odnosu na Zavod Sv. Jeronima u Rimu, a iste godine je barskom nadbiskupu potvrđena i titula -{*Primas Serviae*}- . Za vrijeme nadbiskupa Nikole Dobrečića (1912—1955), nastavljen je proces kadrovskog i materijalnog obnavljanja Barske nadbiskupije. U projektima konkordata između Kraljevine SHS i Vatikana bilo je predviđeno da se Barska nadbiskupija svede na sufragana Beogradske nadbiskupije i da se Primasija prenese u Beograd. Ova inicijativa je naišla na opšte protivljenje u Crnoj Gori. Uz finansijsku pomoć jugoslovenske vlade, 1927. godine je izgrađena zgrada nadbiskupske rezidencije u Baru, a 1935. je počelo da radi nadbiskupsko dječjačko sjemenište koji će sa sirotištem i zabavištem biti crkvene ustanove koje je osnovao nadbiskup Dobrečić.⁴¹

Inače, barski nadbiskup se u izvorima iz 12. vijeka javlja sa titulom -{*arciepiscopus sclavensis*}-, a od 1475. godine se javlja i titula -{*totius serviae primas*}- . Na ekumenskom koncilu u Trientu 1551. godine, barski nadbiskup se potpisao titulom -{*Archiepiscopus Antibarensis, regni Serviae primas*}-, dok je barski nadbiskup, Ivan VII Bruno, Ulcinjanin potpisao dekrete Tridentinskog opšteg koncila kao *nadbiskup barski i primas Srbije*. Vićenco Zmajević, na narodnom saboru u Baru 1702. godine je imao titulu -{*Diocleciensis, totius regni Serviae Primas, visitator Albanie*}- . dok je nadbiskup Karlo Potenu izdato posebno rješenje (14. februar 1870) kojim mu je potvrđena titula i dozvoljeno da na saborima sjedi među primasima (dodijeljeno mu je drugo mjesto do primasa Germanije). Zvaničan naziv titula nadbiskupa Šimun Milinovića i Nikole Dobrečića je glasio: -{*Archiepiscopus Antibarensis seu Dioclensis, totius regni Serviae Primas*}-, mada su se oni potpisali i titulom *arhibiskup barski i primas srpski*. Do danas je Barskom nadbiskupijom upravljao 61 nadbiskup, od kojih su mnogi ostavili značajan trag u političkom, javnom, duhovnom i kulturnom životu Crne Gore.⁴²

Realnost je činila nerealnim želje pojedinaca da se Barskoj arcibiskupiji povrati "negdašnji sjaj i slava". Viševjekovna turska dominacija na ovim prostorima uzrokovala je diskontinuitet u razvoju ove crkvene institucije. Zato je prevashodna obaveza bila obnavljanje i stvaranje elementarnih uslova za nesmetanu djelatnost crkve. Sveštenečki kadar

⁴¹ Rastoder, Š., Rastoder, J., Dobrečić N., op.cit., str. 25.

⁴² Ibid., str. 15.

bio je malobrojan, nedovoljno obrazovan, sastavljen uglavnom od stranaca iz Italije i Albanije, pa otuda Milinovićeva ispovijest Jovanu Sundečiću, liči na vapaj nemoćnog "božjeg pastira" koji ne može bitnije da utiče na zatečene prilike: "Ja imam jedanaest župa i četiri izložene stacije, a nemam nego samo 10 svećenika; od ovih, četiri su prešli 77 godina, dva okolo šesdeset, ali truda skrhvani, tri popa Arbanasa što pripadaju Skadarskoj biskupiji, jedan dalmatinskoj, i oni fratar što sa mnom stoji, koga ne mogu župnikom učiniti jer ne poznaje jezika." Žalio se da niko sa strane neće da dođe za župnika ("jer ne mogu da žive"), kao i na to da je od dobrotvornih zavoda dobijao 15.000 franaka godišnje, ali mu je to dalje "strogo zabranjeno". Upozoravao je ako se ovako nastavi za "dve do tri godine nestat će i župnika i crkava i stanova, pak što ću ja onda..?" "Meni se obećaje sve a ne ispunja ništa", prekorevao je Milinović knjaza Nikolu i njegovu vladu.⁴³ Siromašna crnogorska država nije bila u mogućnosti da znatnije materijalno pomogne katoličku crkvu, ali je istovremeno podozrivo gledala na bilo kakvu "pomoć" sa strane. Nju je nudila, prije svih, Austro-Ugarska, želeći da posredstvom crkve stvara uporišta za ostvarivanje svojih interesa na ovom području. Milinović je takvu "pomoć" odbijao, konsultujući se o tome sa knjazom Nikolom.⁴⁴

3.4. Barski Trikonhos

Barski Trikonhos je ime za ostatke ranohrišćanske crkve prve naseobine drevnih Barana, i nalazi se na početku današnje Ulice Maršala Tita u centru grada. Najstariji je vijerski objekat na ovim prostorima. Otkriven je u arheološkim istraživanjima 1965. godine, na mjestu na kojem je, po narodnom predanju, postojala crkva "svetog kralja Vladimira", kako se tada govorilo. Zidovi ove vijerske građevine omogućavaju da se sagleda kompletna osnova, zidana od tanjeg lomljenog i pritesanog kamena, utopljenog u klački malter. Očuvani zidovi te crkvene građevine imaju oko 1 metar debljine.⁴⁵

⁴³ Milinović – Sundečiću, 13.2.1890., Zapisi XVIII 1939., 346/7. Rastoder Jasmina, op. cit., (predgovor kataloga izložbe arhivskih dokumenata)

⁴⁴ Rastoder, Š., Rastoder, J., Dobrečić N., op.cit., str. 16-17.

⁴⁵ Damjanović, N., op. cit., str. 52.

Slika br. 6: hrišćanski vjerski objekat barski Trikonhos iz VI vijeka
Izvor za sliku 6: <https://bar.me/kultura/> (pristupljeno: 04.05.2017. 12h)

Po svojim arhitektonskim osobinama i stilskim koncepcijama, crkva je građena u vrijeme vizantijskog cara Justinijana (525 - 565 god), u doba njegove velike obnove carstva. Crkva je prvo bila u funkciji memorijalne kapele neke veoma značajne ličnosti iz V vijeka, da bi tokom vjekova bila dograđena dodatna prostorija sa zvonikom sa južne strane, u kojoj je pronađen zasvođen grob.⁴⁶ Oko Trikonhosa bilo je groblje sa crkvom. Grobovi su bili konstruisani od krovnih opeka, a među njima je bilo dosta dječijih grobova i grobova novorođenčadi. Zanimljivo je da su, prilikom iskopavanja 1965. godine, u trikonhalnom dijelu crkve pronađeni zidovi građevine iz XVI vijeka, zabilježene na srednjovjekovnim gravirama kao casa (kuća) Darmasi ili casa Crampsi. Ostaci ove vile, pouzdano datirane na istom mjestu, morali su biti uklonjeni radi istraživanja drevne crkve. Prilikom nedavnih istraživačkih radova, tamo su pronađeni fragmenti dekorativne kamene plastike i nekropole.⁴⁷

⁴⁶ Lutovac M., op.cit., str. 65.

⁴⁷ Barinfo, op.cit., (vijest objavljena 26:04:2012 u 02:09:27, pristupljeno: 03.05.2017.godine, 18h)

Slika br. 7: Hrišćanski vjerski objekat barski Trikonhos (današnji izgled)
Izvor za sliku 7: Barinfo, op.cit., (vijest objavljena 26:04:2012 u 02:09:27, pristupljeno 03.05.2017.godine, 18h)

3.5. Tvrđava Haj Nehaj – Nehaj

Haj – Nehaj ili Nehaj, kako se sreće u najstarijim dokumentima, nalazi se na oko 10 km sjeverozapadno od Bara. Grad se nalazi na stjenovitom brdu, malo povučenom od mora ka planini Sozini na 230 m nadmorske visine.

Najstariji pomen Nehaja je iz 1542. godine. U jednom izvještaju iz 1555. godine gdje se govori da grad leži između Bara i Paštrovica, nalazi se i podatak da su ga tada čuvala samo dva vojnika i jedan tobdžija. Još kasnije, 1558. godine navodi se u drugom izvještaju da u slučaju potrebe grad može da primi 900 ljudi. Na najstarijoj poznatoj graviri Bara iz 1550. godine vidi se u gornjem lijevom uglu. Ima mjesta pretpostavci da je nastao možda krajem XV vijeka.

Slika br. 8: Tvrđava Haj Nehaj nekada davno na kupastom uzvišenju.
Izvor za sliku 8: http://www.expeditio.dreamhosters.com/srednje_vjekovni/html-gradovi/nehaj.htm (pristupljeno: 02.05.2017.14h)

Grad je vrlo nepristupačan sa svih strana osim sa zapada, gdje se nalazi i ulaz. Kod samog ulaza, u kome se mogu uočiti tri faze gradnje, ima naknadno prizidanu cisternu za vodu. Na najvišoj tački brda, koja je u okviru grada, nalazi se crkvice Sv. Dimitrije svakako zidana prije utvrđenja. U osnovi je grad koncipiran za borbu vatrenim oružjem. Ima okrugle kule i vrlo mnogo puškarnica iz kasnijeg perioda. Nad skoro vertikalnim stijenama na krajnjem istocnom dijelu nalazi se barutana. Citav južni, viši dio grada i dio prema ulazu ispunjen je stambenim objektima. Ovi djelovi bi mogli biti i nešto stariji od sjevernog.⁴⁸

Među mještanima Sutomora kruži priča da su tvrđavu gradile žene. Kažu da se i danas među njenim bedimima čuje pjesma: “Teško tebi, Nehaj grade, kada tebe žene grade”.

⁴⁸ Tekst ovog članka je dijelom, preuzet sa ove stranice http://www.expeditio.dreamhosters.com/srednje_vjekovni/html-gradovi/nehaj.htm (pristupljeno: 02.05.2017.14h). Srednjovjekovni gradovi Crne Gore, a kao osnova za izradu ovog teksta korištena je knjiga Pavla Mijovića i Mirka Kovačevića „Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori“ (Beograd-Ulcinj 1975).

Slika br. 9 i 10: Haj Nehaj je posjedovao sve neophodne objekte za život i odbranu: cistijernu za vodu, barutanu, vojne i ekonomske objekte.

Izvori za sliku 9 i 10: http://www.expeditio.dreamhosters.com/srednje_vjekovni/html-gradovi/nehaj.htm prezentacije (pristupljeno: 02.05.2017.14h)

3.6. Džamija Omerbašića i Džamija Škanjevića

Postojbina Starog Grada po arheološkim istraživanjima datira iz vremena Ilira, Mlečana i na kraju Turaka. Najviše je znamenitosti sagrađeno za vrijeme Turske vladavine. Što se tiče islamske arhitekture, najznačajnije mjesto imaju džamije, koje za islam predstavljaju vjerski i duhovni centar u svakom naseljenom mjestu ili njegovom dijelu mahale. Cilj gradnje svake džamije bio je da daju umjetničku formu objekta tj zdanja. Na barskoj teritoriji evidentirano je oko dvadesetak džamija, od kojih svakako najveću ulogu ima Omerbašića džamija, koja se nalazi u Starom Baru, proglašena za spomenik kulture koji je stavljen pod zakonsku zaštitu.⁴⁹

Izgradio je Omer-baša, barski trgovac i plemić sa svojim sinovima 1662g. Pripada tipu mahalskih džamija, jednostavne pravougaone osnove, bez nekih specifičnih i dekorativnih detalja. Kompleksu je dodatno sazidana i džamijska kuća, u XX vijeku, i cijeli prostor ozidan je kamenim zidom. Pretrpjela je velika oštećenja od zemljotresa

⁴⁹ Lutovac, M., op.cit., str. 85-86.

1979. godine, iako je prije toga bila renovirana nekoliko puta, opet su nastavili sa uređenjem sve do 1986. godine. U današnje vrijeme u ovoj džamiji i dalje se održavaju molitve, i predstavlja najstariju džamiju u Baru. U neposrednoj blizini džamije, nalazi se turbe derviš Hasana (Hasan-dede), sagrađeno 1612. godine, kvadratne je osnove sa kupolom, površine 8x8. U njemu se nalazi 350 godina stara dervišova vjerska kapa, ahmedija-mezar prekriven zelenim pokrivačem. Za Starobarane, Hasan-dedino turbe imalo je poseban značaj. Predstavljao je jednu vrstu svetilišta, koje je pohađeno sa vremena na vrijeme, naročito o Bajramu. Na njemu su tražili utjehu nesrećni i ubogi ljudi.⁵⁰

Slika br. 11: Omerbašića džamija

Izvor za sliku 11: Oficijalni web site Islamske Zajednice Bar <http://www.islam-bar.info/dzamiije.html>
(pristupljeno: 04.05.2017. 08h)

Izuzev Omerbašića džamije, po svojim istorijskim, kulturnim i spomeničkim svojstvima poznata je još i Škanjevića džamija, koja predstavlja manji kompleks pravougaone osnove, jednostavnog konstruktivnog sklopa. Što se materijala u gradnji tiče, zidana je

⁵⁰ Ibid., str. 81.

kamenom, slaganim u horizontalnim redovima, baš kao i Omerbašića džamija. Prozori su malih dimenzija pravougaonog oblika. Uz džamije je uvijek dograđen minaret.⁵¹ Unutrašnjost džamija sastoji se od prostora za vjernike, mihraba,⁵² minbera (propovjedaonica) i mahvila (stubske galerije namjenjene ženama).

Slika br. 12: Škanjevića džamija

Izvor za sliku 12: Oficijalni web site Islamske Zajednice Bar <http://www.islam-bar.info/dzamiije.html> (pristupljeno: 04.05.2017. 09h)

Najvrijedniji biser ove džamije - minaret, dograđen je 1819. Godine, graditelj je Ali-aga Hasećija.⁵³

3.7. Stara maslina - Drevna maslina

Stara maslina, simbol Bara je najstarije stablo u Evropi koje dokazano živi već 2.240 godina. Nalazi se u naselju Mirovica na petom kilometru od Bara ka Ulcinju. Ovaj spomenik prirode je stariji od ijednog pisanog spomenika o Baru i njegovim

⁵¹ Minaret- visoka kula sa koje mujezin poziva na molitvu.

⁵² Mihraba-centralne nise dzamije odakle imam predvodi molitvu.

⁵³ Ibid., str. 87.

stanovnicima. Stara maslina na Mirovici je spomenik prirode koji je zakonom zaštićen 1963. godine.⁵⁴

Slika br. 13: Stara maslina
Izvor za sliku 13: Barinfo,op.cit., (pristupljeno: 05.05.2017. 21h)

Stara je 2.240 godina i smatra se najstarijim stablom u Evropi. Obim stabla je 10 m, a legenda govori da su se oko masline održavali skupovi zavađenih porodica i na tom mjestu je dolazilo je do pomirenja. Zanimljivo je kazivanje o barskim maslinjacima – Nekada je zakon obavezivao mladića da mora zasaditi određen broj maslinovih stabala kako bi stekao pravo na ženidbu. Tako je nastalo bogatstvo koje se održava već hiljadama godina. Otuda narodna izreka "Zori se kao Bar maslinama".⁵⁵

Područje Bara poznato je po maslinovim stablima (tzv. žutica) čiji je broj preko 100.000 maslina, većina njih je stara preko 1.000 godina. Barsko ulje bilo je na glasu ne samo kao

⁵⁴ Lutovac, M., op.cit., str. 64-65.

⁵⁵ Ratković, M., "Bar kroz vjekove", Andrijevića, 2001., str. 165.

prehrambeni proizvod nego i kao efikasan lijek za razna oboljenja. Osim ulja veoma je bila tražena i posebna vrsta soljene masline za jelo, koja se u Boki zvala barkinja.⁵⁶

Prvu savremeniju uljaru sagradio je 1888. godine komandant crnogorske vojske pri opsadi Bara vojvoda Mašo Vrbica. U Starom Baru je još 1927. godine postojala “uljara braće Marić” gdje se dnevno prerađivalo i do 20 tona maslina i proizvodilo poznato barsko ulje, koje se izvozilo za Ameriku, Francusku i Njemačku.⁵⁷

Za Staru maslinu na Mirovici je utvrđeno da traje više od dvije hiljade godina, najstarija je na Balkanu, i kao svojevrsna turistička atrakcija prikazana je na svim promotivnim filmovima o Crnoj Gori, a posljednjih godina se bilježi konstantan porast posjetilaca koji dolaze iz zemlje i inostranstva da vide čudo prirode.⁵⁸

3.8. Bogorodica Ratačka

Poluostrvo Ratac sa ostacima benediktinskog manastirskog kompleksa iz XI vijeka, zbog svojih kulturnih, istorijskih i ambijentalnih vrijednosti, zakonom je zaštićeni spomenik kulture od velikog značaja (II kategorija). Kompleks je smješten u prirodnom ambijentu, okružen gustom borovom šumom s jedne (šuma je zaštićena kao spomenik prirode), a izvornom obalom sa druge strane i kao takav čini zajedničko djelo čovjeka i prirode.⁵⁹

Ruševine potiču od nekada ugledne i bogate benediktinske opatije, prvo posvećene sv. Mihajlu, a kasnije sv. Mariji. Manastir su sačinjavale tri crkve, nekoliko zgrada zaštićenih odbrambenim zidovima i kulama. Od 1443. g. nalazio se pod mletačkom upravom, a 1571. g. Turci su ga spalili i srušili.

Među više ostataka građevina identifikuju se: crkva sa četiri traveja (XI v.), kapela (XII – XIII v.), nedovršena trobrodna bazilika (XIV v.), kompleks sa klausterima (najkasnije XIII v.) i kula. Ostalim građevinama teško je odrediti vrijeme izgradnje zbog loše očuvanosti.

⁵⁶ Ibid., str. 166.

⁵⁷ Kasalica, V., op.cit, str. 120-121.

⁵⁸ Kasalica, V., „Stara maslina u Baru” – trojezično izdanje, Bar. 2010., str. 21.

⁵⁹ Lutovac, M., op.cit., str. 74.

Slika br. 14: Bogorodica Ratačka

Izvor za sliku 14: <https://www.google.me/search?q=Bogorodica+ratačka+u+Baru> (pristupljeno: 05.05.2017. 20h)

Godine 2002. izvršeni su radovi na sanaciji grobnica ratačkih monaha, suprotno osnovnim konzervatorskim principima. Grobnice su pokriveno kamenjem i omalterisane, ne vodeći računa o ostacima najstarijeg objekta manastira, kao ni o maloj, jednobrodnoj kapeli sa kriptom. Prilikom zidanja i malterisanja grobnica izgubile su se jasne naznake zidova i temelja najstarije crkve, pri čemu su pojedini djelovi kompleksa dobili izgled popločanih terasa. Uz kapelu je izvršeno nadziđivanje grobnica, pa se prvobitni izgled partije u velikoj mjeri izmijenio. S obzirom na neadekvatno izvedene ranije građevinske radove na objektu, koji su direktno ugrozili spomeničku vrijednost objekta, predlaže se izrada projekta resanacije i preispitivanje njegove spomeničke vrijednosti. Ratac ima izuzetno veliko vjersko značenje. Na prostoru oko srušenog samostana Bogorodice Ratačke, gotovo svaki dan se može vidjeti po neka zapaljena svijeća. Vijernici dolaze na taj prostor, sa željama i molbama Sv. Bogorodici za ozdravljenje, uspjeh, ili za oprostjenje

učinjenih grijehova. Nerijetko se dešava i da vijernici svoje želje ispisuju na ceduljama, i ostave ih u procjepima kamenih zidova manastira.⁶⁰

3.9. Manastir Prečista Krajinska

To je sigurno jedan od najznačajnijih spomenika kulture u Crnoj Gori. Manastir se nalazi u mjestu Ostros, u blizini Skadarskog jezera, koje je 50 kilometara udaljeno od Bara. Ostaci manastirskog kompleksa danas su u ruševinama. Više se sačuvala jedino kula-zvonik na zapadnom kraju jedne veće prostorije sazidane u produžetku zapadnog dijela crkve, posvećene Uspenju Bogorodice, za koju se pretpostavlja da je mogla biti namenjena bilo za stanovanje, bilo za trpezariju. Kula je imala pet spratova sa drvenim međuspratnim tavanicama. Na četvrtom spratu se nalazila mala kapela sa apsidom, a danas je kula djelimično obnovljena. Od obimnih zidova kompleksa nešto vidljivih ostataka sačuvalo se jedino na sjevernoj strani. Ostaci zidova, najvjerovatnije kasnije prizidanih, nalaze se i uz samu crkvenu građevinu, ali su neophodna dalja istraživanja.

Sam položaj manastira nije bio naročito pogodan za odbranu. Međutim, ako je tačno da je Krajina ime mjesta u kome je stolovao Vladimir i da se ono odnosi na bližu okolinu kompleksa, onda se može pretpostaviti da su za odbranu služile i okolne kamenita uzvišenja prema samom jezeru.⁶¹

⁶⁰ Ibid., str. 75.

⁶¹ Lutovac, M., op.cit., str. 72.

Slika br. 15: Manastir Prečista Krajinska
Izvor za sliku 15: <https://mnemagazin.me> (pristupljeno: 05.05.2017. 22h)

Po prvi put u pisanim izvorima, manastir se pominje u X vijeku, u „Ljetopisu Popa Dukljanina“. Manastir je osnovao knez Vladimir, za koga se danas podrobnije zna iz legende o njegovoj tragičnoj ljubavi sa ćerkom makedonskog cara Samuila – Kosarom. Jedno vrijeme u tom manastiru bilo je sjedište Zetske mitropolije, da bi krajem XVI vijeka manastir Prečista Krajinska bio porušen. U blizini manastirskog kompleksa nalazi se stari bunar, po svemu sudeći iz vremena formiranja manastira, što znači na samom početku XI vijeka. Ovaj značajni svjedok naše najranije prošlosti, još uvijek snadbijeva lokalno stanovništvo vodom. Stari bunar u Ostrosu zaštićen je kao spomenik culture III (treće) kategorije Rješenjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture br. 1017 od 08.10.1950. i br. 01-1671/1 od 08.11.1961. godine.⁶²

Imajući u vidu činjenicu da Stari bunar čini neodvojivi dio manastirskog kompleksa, trebalo bi ga i štititi integralno sa manastirskim kompleksom.

⁶² Lutovac, M., op.cit., str. 73.

Slika br. 16: Bunar žive vode u Ostrosu
Izvor za sliku 16: <https://mnemagazin.me> (pristupljeno: 05.05.2017. 22h)

3.10. Manastir Beška

Manastir je podignut na ostrvu Beški i sastoji se od dvije crkve, starije posvećene Sv. Đorđu i mlađe, Sv. Bogorodici.

Preciznih podataka o gradnji starije crkve nema, ali je moguće pretpostaviti da je njen ktitor bio Đurđe II Stratimirović-Balšić, te da je nastala krajem XIV vijeka. Radi se o većoj jednobrodnoj građevini sa kupolom, prostranom pripratom i velikim zvonikom.

Slika br. 17: Manastir Beška

Izvor za sliku 17: <https://mnemagazin.me> (pristupljeno: 05.05.2017. 23h)

Manju crkvu, posvećenu Bogorodici, podigla je za svoj mauzolej Jelena Balšić 1440. godine, kako stoji uklesano iznad vrata. Crkva je malih dimenzija, jednobrodne osnove sa blago prelomljenim svodom, što su odlike hramova podignutih u vrijeme Crnojevića. U crkvi se nalazi i grob Jelene Balšić. U manastiru Beška, kao i u manastiru Starčevo, bila je izuzetno razvijena prepisivačka djelatnost. Najpoznatiji vjersko – poučni rukopis „Gorički zbornik“ nastao je upravo u manastiru Starčevo, a sastavljač tog značajnog djela bio je izvjesni Nikon Jerusalimac. Slično Starčevu, i manastir Beška je igrao značajnu ulogu u duhovnom životu Zete, budući da se u njemu odvijala intenzivna prepisivačka djelatnost. Kada je Đurađ II pao u tursko ropstvo veliku štetu je pretrpjela porodica Balšić. Ubrzo poslije toga se razbolio i umro 1403. godine. Nakon toga Jelena je početkom januara 1403. godine sazvala zemaljski sabor u Baru kako bi postavila svog sina Balšu na prijesto, jer kako je rekla, on je jedini nasljednik svoga oca, ali da će mu ona pomagati u upravljanju državom do njegovog punoljetstva.⁶³

⁶³ Ratković M., „Knjigotvorci“, Podgorica, 1991., str. 19.

3.11. Brčeoski Manastiri

Pravoslavni manastir Gornji Brčeli nalazi se u selu Brčeli, u mjestu Crmnica, koje je 10 kilometara udaljeno od Bara i udaljen je od manastira Donji Brčeli oko kilometar. Podignut je početkom XVIII vijeka, a njegov osnivač bio je vladika Danilo Petrović. To mu je bila zimska rezidencija. Manastirska crkva koja je posvećena Pokrovu Bogorodice predstavlja manju jednobrodnu građevinu pravougaone osnove, sa polukružnom oltarskom apsidom. Na ogradnom zidu kapije je smješten jednodjelni zvonik na preslicu. Crkva je zidana sivim i bijelim kamenim kvadrirama, ređanim u horizontalne redove. Dugačka je 10,5 a široka 5,5 metara. U njoj se nalazi ikonostas iz 1928. godine, sa 17 ikona koje je radio Petar Čolanović. U manastiru je osnovana jedna od prvih škola u Crnoj Gori 1863. godine (koja je radila do 1868, kada je preseljena u manastir Donji Brčeli). Gornji Brčeli su sada ženski manastir.⁶⁴

Slika br. 18: Manastir Gornji Brčeli

Izvor za sliku 18: <https://www.google.me/search?q=manastir+gornji+brčeli&rlz> (pristupljeno: 06.05.2017. 09h)

Manastirski kompleks koji čine četiri objekta, opasan je kamenim zidom a zgrade su sagrađene na različitim nivoima. Na terasastom zemljištu, jedno ispod drugog, smešteni

⁶⁴ Barinfo, op.cit., (pristupljeno: 06.05.2017. 09h)

su: predivni konak, crkva posvećena Pokrovu Presvete Bogorodice i brčeoska škola, jedna od najstarijih škola u Crnoj Gori. Glavna kapija se nalazi sa Južne strane kuda prolazi seoski put. Uz kapiju, na ogradnom zidu, nalazi se jednodjelni zvonik na preslicu. U sredini porte lociran je mali hram Pokrova Presvete Bogorodice. Hram je jednobrodne osnove, sa polukružnom apsidom, bez zvonika.

Sa zapadne strane, neposredno ispred crkve, nalazi se staro krilo konaka sa karakterističnim crmničkim voltovima i terasom. Sagrađeno je od istog dvobojnog kamena kao i hram. Na staro krilo konaka nadovezuje se drugo, mlađe, dok su dva druga objekta, ekonomske namene locirana istočno od hrama. Čitav manastirski kompleks obnovljen je 1906. godine.⁶⁵

Manastir Donji Brčeli - osnivanje ovog manastira se vezuje za početak XV vijeka, i Jelenu Balšić, koja je podigla prvobitnu manastirsku crkvu "proste izrade", na čijim je temeljima podignuta nova, većih dimenzija. Ispod poda nove crkve izgrađena je zasvedena prostorija, koja je za vrijeme Šćepana Malog služila kao tamnica. Šćepan Mali je, od kraja 1768. godine, bio stalno nastanjen u Brčelima, a u ovom manastiru je i sahranjen.⁶⁶

Crkva sv. Nikole manastira Donji Brčeli je današnji izgled dobila 1861. godine, zaslugom kralja Nikole. Pri manastiru je radila osnovna škola koja je 1868. godine iz gornjeg manastira Brčela prebačena u donji. Sa sjeverne strane se zgrada škole naslanjala na samu crkvu. Manastir je restauriran i 1891. godine, a zgrade konaka i škole srušene su u toku Drugog svjetskog rata. Obnovljena manastirska crkva je jednobrodna građevina pravougaone osnove, zidana je pravilnim kamenim tesanicima, slaganim u horizontalne redove, dugačka oko 16,5 metara, a široka 6,5. Na zapadnoj fasadi crkve, iznad ulaznih vrata nalaza se dvije kamene ploče, jedna ispod druge, sa grbom i monogramom kralja Nikole i godinom obnove crkve, 1861. godine.⁶⁷

⁶⁵ Lutovac, M., op.cit., str. 84-85.

⁶⁶ Barinfo, op.cit., (pristupljeno: 06.05.2017. 10 h)

⁶⁷ Lutovac, M., op.cit., str. 85.

Slika br. 19: Manastir Gornji Brčeli

Izvor za sliku 19: <https://www.google.me/search?q=manastir+gornji+brčeli&rlz> (pristupljeno: 06.05.2017. 09h)

Crkva posjeduje osobenu dekoraciju, tipičnu za arhitekturu romanike: ispod krovnog vijenca sa južne strane i krovnog vijenca apside postavljen je friz arkadica sa konzolama. Lukovi arkada su izvedeni od sige sa višestruko profilisanim konzolama od bijelog i ružičastog kamena i najvjerovatnije potiču sa hrama Jelene Balšić. Na podu je naznačena osnova starije crkve. U crkvi se nalazi veliki drveni ikonostas, sa 47 ikona različitih formi i dimenzija, čiji su autori makedonska slikarska porodica Đinovski.⁶⁸

⁶⁸ Lutovac, M., op.cit., str. 85.

ZAKLJUČAK

U ovom radu sam nastojao da brojne kulturne znamenitosti i zanimljivosti Bara, učinim primamljivim svim potencijalnim čitaocima ovog specijalističkog rada.

Posmatrajući Bar kroz vremeplov, možemo slobodno zaključiti da je postao veoma urbanizovano područje. Kao što je u radu i navedeno, na njegovim obalama i u zaleđu nalaze se neki od najljepših i najstarijih spomenika kulture, poput prirodnog spomenika kulture kao što je stara maslina.

Posebno je interesantan i zanimljiv sa kulturnog stanovišta, jer su u svakom dijelu Bara zastupljene upečatljive kulturološke razlike, kako vjerske tj. religiozne, tako i po načinu života i običaja.

Jedinstvo Bara i okoline, sa kojom je povezan istorijskim, političkim i kulturnim odnosima je nastalo ne na osnovu nacionalnih karakteristika njegovog stanovništva, već zahvaljujući intezivnoj kulturnoj razmjeni, u kojoj je sam Bar odigrao ulogu istorijsko kulturološke pozornice.

LITERATURA

- ABN,(Arhiv Barske Nadbiskupije), K., Poten, n.d., Pater, Kralj Nikola, Politički spisi, Knjaz Nikola-Milinoviću 19.XI/1.XII.1889. Cetinje-Titograd, 1989.
- Andrijašević Ž., Cvetinović A., Lekić S., „Pristan grad kojeg nema“, Bar, 2006.
- Bošković, Đ., „Stari Bar“- Beograd, 1962.
- Braudel, F., (1998), Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II, I–II, Zagreb, Where does the Mediterranean Begin? Mediterranean Anthropology from Local Perspectives (tematski broj), Narodna umjetnost, 1999.
- Čoralić, L., "Barani u Mlecima - Povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice", "Dom i svijet", Zagreb, 2006.
- Ćirković,S.,Hrabak,B., Bar grad pod Rumijom, prilog: Barski rodoslov, Izbor, 1984.
- Damjanović, N., „Virpazar, Bar, Ulcinj-Obod“, Izdavačko-Štamparsko preduzeće, Cetinje-Beograd, 1974.
- Gelichi, S., Zagarčanin, M., „Priče o jednom Mediteranskom gradu“, Stari Bar – arheološka istraživanja“, Bar, 2014.
- Kalčić, M., „*Mediteran - more različitosti*“, Pula, 2008.
- Kasalica, V., „Stara maslina u Baru“ – trojezično izdanje, Bar. 2010.
- Kasalica, V., Jović T., „Dvorski kompleks kralja Nikole u Baru“ (monografija), Bar, 2009.
- Kasalica, V., „Bar riznica kulture“, Bar, 2009.
- Kasalica, V., „Mapa lokaliteta kulturnog nasljedja Bara“ (vodič kroz spomenike kulture), Bar, 2009.
- Lutovac, M., “Bar grad Feniks”,(monografija), Bar, 2012.
- Milinović – Sundečiću, 13.2.1890., Zapisi XVIII 1939., 346/7. Rastoder Jasmina, Devet vjekova barske nadbiskupije 1089-1989, (predgovor kataloga izložbe arhivskih dokumenata), Bar, 1989.

- Nikić, S., „*Kultura Mediterana*“, Tivat, 2015.
- Rastoder, J., Devet vjekova barske nadbiskupije 1089-1989, (predgovor kataloga izložbe arhivskih dokumenata), Državni Arhiv Vlade Crne Gore – Bar, Bar, 1989.godine.
- Rastoder, Š., Rastoder, J., dr Nikola Dobrečić, Arcibiskup Barski i Primas Srpski, Mediteran – Budva, 1991.
- Ratković, M., „Knjigotvorci“, Podgorica, 1991.
- Ratković, M., „Bar kroz vjekove“, Andrijevića, 2001.

Internet izvori

- www.poleksisenciklopedija.com
- www.scribd.com/doc/fernan-brodel-mediteran-scribd
- <http://barinfo.me/text.php>
- <http://barinfo.me/text.php>,
- <http://kulturnicentarbar.me/jpkcbar/>,
- <http://www.monstat.org/cg/page.php>
- <http://www.visitbar.org/index.php>,